

**ÎN CONTRA UNEI RADIOGRAFII A LIMBII ROMÂNE DE LA ÎNCEPUTUL
SECOLULUI AL XX-LEA.**

AL. TĂLĂȘESCU – CUM S-A STRICAT LIMBA ROMÂNEASCĂ?

Conf. univ. dr. habil. ADRIAN CHIRCU
Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca

Abstract: *In our study, we aim to discuss a philological and linguistic study published by Al. Tălășescu in response to an article with the same title (Cum s-a stricat limba românească? [‘How was the Romanian language ruined?], written by I.N. Lahovary and commented on by us in a previous contribution. A thorough analysis of this synthesis of the lexicon of the early 20th century helps us far better to understand what the attitude was towards old words or neologisms. Al. Tălășescu’s approach is critical, mainly targeting I.N. Lahovary, who argued that the Romanian language must keep its old words, as they have special meanings and an important role in the language, many of them being part of the fundamental vocabulary. Contrary to his contemporary, Al. Tălășescu believes that a good part of the neologisms that enter the language is necessary because they nuance communication and designate certain notions or objects for which, in our language, there does not exist a term yet.*

Keywords: *Romanian culture, Romanian language, vocabulary, lexical dynamics, tendencies, old words, neologisms;*

0. La cumpăna veacurilor al XIX-lea și al XX-lea, odată cu modernizarea societății românești și a propășirii culturale a românilor de dincoace și de dincolo de munți, sunt consemnate tot mai numeroase luări de poziție în ceea ce privește conservarea patrimoniului lexical și/sau necesitatea înnoirii acestuia cu unele cuvinte neologice de largă circulație.

0.1. Astfel, asistăm la intense dispute ale intelectualilor, referitoare la acceptarea sau la repudierea unor cuvinte apărute în limba română. Amintim, în acest sens, bine-cunoscutul articol din *Convorbiri literare* al lui Titu Maiorescu, intitulat *În contra neologismelor* și integrat sub titlul *Neologismele* în volumul *Critice*¹, în care acesta încearcă să stabilească câteva principii care să le călăuzească pașii contemporanilor săi întru selectarea neologismelor² care amenințau, într-un anumit fel, firea limbii române, constituită de-a lungul secolelor: „acolo unde pe lângă cuvântul slavon există în limba românească populară un cuvânt curat român, cuvântul slavon trebuie să fie depărtat și cuvântul român păstrat”; „acolo unde avem în limba noastră obișnuită un cuvânt de origine latină, nu trebuie să introducem altul neologist”; „acolo

¹ Titu Maiorescu, *Neologismele*, în Idem, *Critice*. Ediție îngrijită de Domnica Filimon. Antologie și repere istorico-literare realizate în redacție de Mihai Dascăl, București, Editura Minerva, 1984, p. 349-367.

² Pentru concepția de ansamblu a lui Maiorescu asupra neologismelor, a se parcurge Ion Ștefan, *Poziția lui Titu Maiorescu față de neologisme în edițiile succesive ale studiilor sale critice*, în *Limba română*, anul XXV, 2, București, Editura Academiei Române, 1976, p. 163-171.

unde lipsește în limbă un cuvânt, iar ideea trebuie neapărat introdusă, vom primi cuvântul întrebuițat în celelalte limbi romanice, mai ales în cea franceză (Nu vorbim de termenii tehnici)”; „depărtarea tutulor³ cuvintelor slavone din limba română și înlocuirea lor cu neologisme ar fi o greșală și este cu neputință.”⁴

0.2. În aceeași direcție, se înscriu și observațiile asupra neologismelor din prefața *Dicționarului limbii române*, apărut sub egida Academiei, în care Sextil Pușcariu propune să primim „dintre neologisme numai pe acelea cari exprimă o idee sau nuanța unei idei, pentru care limba noastră nu are un termen neechivoc, le vom înlătura pe celelalte. Criteriul cel mai sigur e de cele mai multe ori dat de scrierile autorilor noștri mari: Când un neologism e adoptat de ei, îl vom primi și noi, căci faptul că-l găsim la ei însemnează că s-a simțit lipsa lui în limba românească.”⁵

1. Prezentul studiu reprezintă, în fapt, o continuare a unei cercetări mai ample privitoare la starea limbii române de la sfârșitul veacului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, așa cum se reflectă aceasta în paginile publicațiilor vremii, când „cearta literaților” era mult mai intensă decât în zilele noastre.⁶ Această dispută nu a trecut însă neobservată, Sextil Pușcariu notând că „împotriva întrebuițării excesive și neîngrădite de niciun scrupul tradiționalist a neologismului în zilele noastre, când conștiința națională s-a întărit din ce în ce mai mult, s-au ridicat iarăși glasuri mai mult sau mai puțin competente, care au pornit o campanie antineologistă în presă și prin broșuri.”⁷

2. Având ca reper aceste prime constatări, ne propunem să discutăm pe marginea unei intervenții filologico-literare a medicului Al. Tălășescu privitoare la un studiu publicat de I.N. Lahovary, intitulat *Cum s-a stricat limba românească*. Acest din urmă articol a apărut în paginile ziarului *Convorbiri literare*, în foileton, între anii 1910-1911⁸ și l-am comentat, la rândul-ne, într-un număr anterior al prezentei publicații universitare bălădene.⁹

3. Înainte însă de a discuta despre articolul-răspuns al doctorului Al. Tălășescu (anunțat deja în titlu), considerăm că este necesar să trecem în revistă principalele remarci ale lui I.N. Lahovary, care critică atitudinea contemporanilor săi față de starea

³ În studiul nostru, am păstrat (orto)grafia din textele citate, intervenind doar acolo unde am considerat necesar, îndreptând, pe alocuri, și unele aspecte ce privesc punctuația.

⁴ *Ibidem*, p. 351, p. 352, p. 355, p. 356.

⁵ Sextil Pușcariu, *Neologisme*, în Idem, *Dicționarul limbii române*, tomul I, Partea I (A-B), București, Librăriile Socec&Comp. și C. Sfetea, 1913, p. xix-xxiii. A se vedea și discuțiile purtate de către Sextil Pușcariu, *Limba română*, p. 370-415.

⁶ Pentru alte detalii asupra acestui aspect, a se consulta și Adrian Chircu, *Unirea, regățenii și ardelenii. Îndrumări și incursiuni în dialectul ardelenesc la începutul veacului al XX-lea*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica*, vol. 18/1, Alba-Iulia, Universitatea „1 Decembrie 1918”, 2018, p. 165-176 sau Rodica Zafiu, *Neologismul și purismul*, în *România literară*, anul XXXIV, 46, București, Fundația România Literară, 2001, p. 11.

⁷ Sextil Pușcariu, *Neologisme*..., p. 392.

⁸ I.N. Lahovary, *Cum s-a stricat limba românească*, în *Convorbiri literare*, XLIV, 10/2, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1910, p. 1085-1098; XLV, 1, 2, 3, 4, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1911, p. 23-44; p.159-173; p. 279-298; p. 411-430.

⁹ Adrian Chircu, *O radiografie a limbii române de la începutul secolului al XX-lea (I.N. Lahovary – Cum s-a stricat limba românească)*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica*, vol. 21/1, Alba-Iulia, Universitatea „1 Decembrie 1918”, 2020, p. 218-229.

și de mersul limbii române, afirmând că limba nu trebuie să fie coruptă de felurite neologisme și alte cuvinte „artificiale, urâcioase și neînțelese de popor.”¹⁰

Tezele majore formulate de Lahovary sunt strâns legate de anumite aspecte care au dus la coruperea sau la înfrumusețarea limbii: înlocuirea vorbelor alese prin, evidențierea stricării limbii „din punctul de vedere al literaturii naționale și din acela al instrucțiunii și al culturii intelectuale a claselor de jos”¹¹, ilustrarea faptului că vechile cărți românești, mai ales cele bisericești constituie „o adevărată comoară pentru cei care vor să învețe adevăratul grai românesc” și să vadă „cât de frumoasă, de dulce, de expresivă, de bogată era limba de odinioară”¹² și dezvăluirea leacului care ar salva limba de la pieire.

4. Apariția studiului lui I.N. Lahovary nu putea trece neobservată de către Al. Tălășescu care era la curent cu tot ceea ce se întâmpla în cultura română și-l determină pe acesta din urmă să elaboreze un studiu critic cu un titlu omonim, mai precis *Cum s-a stricat limba românească? Răspuns la studiu literar-filologic cu acelaș titlu al domnului I. Lahovary* („Convorbiri literare” 1911).¹³

4.1. Ca modalitate de analiză, doctorul Tălășescu recurge la critica punctuală a obiecțiilor și a ideilor privitoare la limba română, formulate de Lahovary, încercând să le combată într-o manieră apropiată.

Dintru început, Al. Tălășescu recunoaște meritele de netăgăduit ale contemporanului său, dar îi reproșează faptul că, în foiletonul amintit (republicat în broșură), s-a ridicat nejustificat „în contra unui elan național al tineretului bucureștean, care acum câțiva ani s-a opus cu energie și a reușit să zădărnicească ca doamnele române de elită să joace în Teatrul Național piese pe franțuzește”¹⁴, reprezentație care, de altfel, n-ar fi dăunat întru nimic limbii române. Acuzele lui Tălășescu par îndreptățite, căci Lahovary dorea cu orice preț să ponegrească orice încercare de cultivare a limbii.¹⁵ Tălășescu identifică în cele aproximativ 90 de pagini „tot atâtea doze de otravă împotriva tuturor cariar voi să scoată limba din cercul îngust și, pe ici colo, ruginit al stilului bisericesc.”¹⁶

4.2. Cu câteva scrieri literare minore publicate și fără a fi literat, Al. Tălășescu consideră că nu poate să stea departe de ceea ce se întâmplă în cultura română. De altfel, Lahovary nu este singurul căruia i se adresează, ci urmărește să fie citit „de întreg publicul român și, în special, de cel de peste Carpați.”¹⁷

¹⁰ I.N. Lahovary, *Art. cit.*, p. 1088.

¹¹ *Ibidem*, p. 1088.

¹² *Ibidem*, p. 1089.

¹³ Al. Tălășescu, *Cum s-a stricat limba românească? Răspuns la studiu literar-filologic cu acelaș titlu al domnului I. Lahovary* („Convorbiri literare” 1911), Arad, Tipografia „Concordia”, 1912.

¹⁴ Al. Tălășescu, *Op. cit.*, p. 3.

¹⁵ Garabet Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*, București-Chișinău, Editura Litera, [s.a.], p. 168, le reproșează țărâniștilor că „își fac un punct de onoare de a întrebuinta cât mai puține neologisme, este o emulație între dânșii ca să găsească echivalentele românești ale neologismelor și dorința lor supremă este de a scrie o bucată întreagă fără niciun neologism.”

¹⁶ Al. Tălășescu, *Op. cit.*, p. 4.

¹⁷ *Ibidem*, p. 4.

4.2.1. Spre deosebire de alte științe (anatomie, fiziologie, matematică ori fizică), „fiecare român care și-a pătruns cugetul și cu inima limba națională poate avea destulă competență asupra cultivării limbei sale, fără ca el să fie neapărat filolog.”¹⁸

4.2.2. Întocmai a procedat și Lahovary care s-a ridicat împotriva celor care strică limba română, fără a ține cont de anumite principii. Apariția broșurii este, în același timp, și o bună ocazie de „a se război” și cu Academia Română, care a promovat niște principii ortografice artificiale, iar rezultatul aplicării acestora este că avem o scriere fonetică grosolană „stricătoare de limbă și imposibilă din punct de vedere artistic”.¹⁹

4.2.3. Teza pe care o are în vedere Al. Tălășescu în excursul său este următoarea: cultivarea limbii nu se poate face „decât subordonând-o cu totul fiziologiei vorbirii în raport cu artele, adecă făcând-o muzicală.”²⁰

4.3. În privința influenței slave asupra românei (Cap. I. *Istoricul influenței slave asupra limbei noastre*), autorul consideră că, dacă, în Apus, folosirea limbii latine, a fost fără îndoială benefică, facilitând accesul la felurite învățături și înlesnind dezvoltarea civilizațiilor, deșteptându-le („Limba latină fu o școală pentru limbile poporene”)²¹, la noi, „slavonismul tâmpit, orb și lipsit de orice idee, apăsa ca un munte asupra cugetului poporului român, fără să-i aducă niciun folos, îngroșând tot mereu întunerecul care-i cuprinsese mințile, în loc de a-l împrăștia. Limba slavonă înăbuși gândirea românească.”²²

Așadar, Al. Tălășescu nu înțelege de ce ar trebui să se țină cont de propunerea lui Lahovary de a ne întoarce la limba vechilor cărți bisericești, căci cel mai adesea limba evoluează, nu se îndreaptă înspre trecut. Adversar declarat al slavonismului, autorul eseului de față consideră că, spre deosebire de latină, la Români, slavismul doar a distrus și nu a avut un aport benefic. De fapt, influența slavonă nu a lăsat urme adânci în graiul viu al poporului, iar, în momentul în care s-au suprapus peste cuvintele romanice „ele au fost aruncate departe de graiul poporului, îndată ce struna română, atinsă de degetul renașterii, sbârâni puternicul sunet.”²³

4.4. Ideea latinității limbii române apare ca un laitmotiv în scrierea analizată, medicul Tălășescu insistând asupra faptului că aceasta, născută „din limba *rustică romană*, adică din limba colonilor agricoli, aduși în Dacia și din aceea iliro-thracă pe care o vorbeau Dacii, a suferit fără îndoială multe violențe, unele cicatrizate, altele însă și azi, sângărânde, cer vindecare.”²⁴

4.4.1. În sprijinul evidențierii moștenirii patrimoniului lexical fundamental, autorul ține să precizeze că, în română, toate părțile corpului omenesc au origini latinești („adevărata noastră viață”): „*păr, cap, țastă, frunte, pele, ochi, nas, urechi, gură, dinte, gingie, limbă, gât*”²⁵, *umeri, brațe, cot, pumn, mână, degete, unghii,*

¹⁸ *Ibidem*, p. 4-5.

¹⁹ *Ibidem*, p. 5.

²⁰ *Ibidem*, p. 6.

²¹ *Ibidem*, p. 9.

²² Al. Tălășescu, *Op. cit.*, p. 9.

²³ *Ibidem*, p. 10.

²⁴ *Ibidem*, p. 11.

²⁵ Nu este de origine latină.

picioare, inimă, plămâni, splină, sângele și tot ce este «viața» în noi și chiar «sufletul» nostru este de origine curat latină.”²⁶

În viziunea sa, slavii mai mult ne-au asuprit decât s-au înfrățit cu noi, iar acest fapt se poate vedea în lexicul limbii române, unde și-au făcut apariția numeroși termeni ori sintagme de origine slavă prezente în limbajul bisericesc (*Bohda prosti!*, *duh*, *slavă*, *milă*, *milostivenie*, *nădejde* etc.), care au înlocuit termeni mai vechi românești (*Primească Dumnezeu!*, *Sufletul*, *mărire*, *îndurare*, *speranță* etc.). Însă adevărata limbă românească, în ciuda feluritelor vicisitudini, „a rămas scrisă în forma ei arhaică numai în inimile poporului român și pe care și azi o pronunță cu aceeași dulceață armonioasă ca și acum o mie de ani: *Sântana*, *Sânjorj*, *Sânpetru* etc.”²⁷

4.4.2. Chiar dacă obiecțiile sale sunt justificate, Al. Tălășescu se raliază totuși ideilor promovate Laurian, Massimu și Cipariu și pe care le condamnă Lahovary, considerându-i pe reprezentanții de seamă ai curentului latinizant ignorant și pedanți care au stricat limba românească cu „străinisme inutile”. Al. Tălășescu sesizează că, în „întreaga dsale scriere, respiră (dogorește) o ură neobiectivă în contra acestor bărbați de mare merit. Dsa uită, sau poate nici nu și-a dat seama vreodată, că, fără atitudinea reformatoare a acelor scrietori, n-ar fi în stare să scrie așa de frumos, așa de românește.”²⁸

4.4.3. În sprijinul observațiilor sale, Al. Tălășescu aduce un argument foarte important, și anume că un popor „lipsit de unitate culturală, viețuind sub diferite juguri politice, fără școală sau cu școală dușmănoasă limbei sale, se desorientează foarte ușor și atunci limba poporului nu poate fi cultivată decât pe cale literară; altfel, ea ajunge să se transforme în jargoane cu tendințe spre maghiarizare și slavizare.”²⁹

4.4.4. Autorul consideră că teama de schimonosire a limbii literare prin forme străine nu este justificată, întrucât limbile au propriile lor legi de evoluție: „infiltrarea în limbă a mai multor neologisme de origină latină sau franceză³⁰, din cari multe sunt pe cale de a dispărea și fără intervențiunea dlui Lahovary, n-a putut strica limba poporului, fiindcă poporul primește foarte încet ce i se impune, dar, dacă a primit multe din ele, însemnează că a avut nevoie de ele pentru îmbogățirea și înfrumusețarea limbei.”³¹

5. Următoarea secțiune a cărții este rezervată, după cum sugerează și titlul (Cap. II. *Fixarea limbei și neologismele*), împrumuturilor recente, care sunt tot mai adesea folosite. Al. Tălășescu nu e de acord nici de această dată cu opiniile contemporanului său în ceea ce privește întâietatea uzului în adoptarea cuvintelor, căci

²⁶ Al. Tălășescu, *Op. cit.*, p. 11.

²⁷ *Ibidem*, p. 13.

²⁸ Al. Tălășescu, *Op. cit.*, p.14.

²⁹ *Ibidem*, p.14.

³⁰ Garabet Ibrăileanu, *Op. cit.*, p. 79, face o diferență între cuvintele împrumutate din limba franceză. Este vorba despre cele necesare (*neologisme*) și cele de prisos (*barbarisme*). Ideea este prezentă și în *Idem*, *Cultură și literatură*, București, Editura Librăriei „Universala” Alcalay & Co, 1921, p. 73-74: „Cuvintele noi, întrebuințate în limbă, sunt de două feluri: neologisme și barbarisme. Neologismele sunt cuvintele străine introduse în limbă în secolul al XIX-lea odată cu lucrul sau ideea. Barbarismele sunt cuvintele străine, cu care înlocuim, fără nicio necesitate, cuvintele românești corespunzătoare. Când în trebuințarea unui cuvânt străin în locul unui cuvânt românesc corespunde unei necesități, atunci nici «barbarismul» nu mai este barbarism. Ele devin barbarism.”

³¹ Al. Tălășescu, *Op. cit.*, p. 15.

limba se strică, aspect observabil în special în Transilvania și în Moldova, unde deznaționalizarea s-a realizat „printr-un proces de dedublare de cuvinte, de înțelesuri, împrumuturi de proverbe și de expresiuni și, în fine, prin înlocuirea întregii limbi.”³²

5.1.A1. Tălășescu susține că două ar fi motivele care au dus la neașezarea limbii române: pe de o parte, este vorba despre atacuri fâțișe asupra limbii române, în locurile în care dominanța s-a resimțit și în biserică, căci slujitorii acesteia s-au limitat în a cultiva religia, și mai puțin limba, iar, pe de altă parte, limba nu s-a putut fixa din cauza unor gunoaie ale limbii venite dinspre Balcani și a unor provincialisme de origine slavă prezente în limba moldovenească. De altfel, Unirea Principatelor Române „n-a putut aduce încă poporul în contact intim pe întreagă întindere a țării, ca să-și comunice reciproc întregul vocabular, care nu le este comun. Această comunicare se face însă prin școală, prin literatură, mai ales prin ziare.”³³

5.2.A1. Tălășescu este conștient de faptul că limba se răspândește prin viu grai, iar nu prin scris, însă consideră că „scrierea poate fi tradusă în graiu și poate determina un mare avânt în cultivarea și fixarea limbei [...]”, iar „ceia ce se cheamă limbă literară trebuie să fie limbă românească, cât de curată, cât de bogată și cât de nuanțată, întocmai precum un tablou artistic delectează prin multicoloritul, prin nuanțele și tonurile sale ochiul deprins sau precum vocea muzicală încântă urechia și întregul nostru suflet prin accente armonioase: limba trebuie să fie o comoară și încă o comoară sântă.”³⁴

Învățații condamnați de către I.N. Lahovary erau îndreptățiți să promoveze latinismul în tot ceea ce au întreprins, întrucât aceștia și-au propus, înainte de toate, să îmbogățească și să fixeze „limba purificată de neologismele grecești, aduse de fanarioți, de cuvintele slave bisericesti și de cele ungurești”³⁵, constatând, în același timp, că, dacă nu vor înlocui acele cuvinte netrebuincioase, limba ar rămâne mai săracă.

Erudiții ardeleni nu au făcut altceva decât să curețe limba română și să stabilească o ortografie etimologică ce li s-a părut semenilor lor complicată, de unde și neajunsurile semnalate. Limba începutului de veac XIX, a fost înțesată de cuvinte aduse din Fanar, astfel încât Academia Română nu putea să nu îndrepte acest neajuns, fiindcă unul dintre scopurile ei fundamentale este „datoria de a cultiva și conserva limba românească.”³⁶

5.3. Medicul Tălășescu ține să precizeze că slavismele au intrat pe două căi în limba română, și anume *cu sila*, respectiv *cu voia*. Se poate constata că acele cuvinte care nu au fost bine primite „nu le-au putut omorî pe cele străvechi și au rămas timp de veacuri lungi dublate [...] Așadar multe din slavisme au rămas în limba noastră până în ziua de azi în forma lor primitivă aspră precum este: *stârnesc, zâmislesc, desnădăjduiesc, nevârșnic* [...] pe când cele primite de bunăvoie, ca urmare a unor trebuințe ale timpului, au căpătat deodată cu naturalizarea lor și o altă formă, mai elegantă, mai mlădioasă, în conformitate cu geniul limbei române.”³⁷

³² *Ibidem*, p. 16.

³³ Al. Tălășescu, *Op. cit.*, p. 19.

³⁴ *Ibidem*, p. 19.

³⁵ *Ibidem*, p. 19.

³⁶ *Ibidem*, p. 20.

³⁷ *Ibidem*, p. 21.

5.4. De asemenea, este adusă în discuție și problematica „curățirii” limbii, care nu a ținut cont de dezvoltarea naturală a limbii. Din fericire, așa cum nu s-a putut slaviza limba română, nu s-a putut nici latiniza de limba latină moartă. Prin urmare, „neologismele noastre luate din limbile neolatine culte sunt cerințe firești ale limbei, pe care d. Lahovary o caracterizează ca pe un organism viu.”³⁸

Fiind o limbă moartă, latina nu poate fi o sursă pentru limba română, chiar dacă este limba din care aceasta descinde. Prin urmare, limba latină clasică nu ne este într-atâta de folos. În schimb însă, latina rămâne o sursă importantă pentru limbajele tehnice și pentru terminologia juridică.

În vederea îmbogățirii limbii române, pentru completarea și pentru nuanțarea vocabularului, Al. Tălășescu recomandă să ne îndreptăm atenția spre limbile romanice surori „cari prin atâtea opere literare și științifice neolatine, încă din veacurile trecute, și-au îndeplinit fixarea limbei lor.”³⁹

5.5. Dincolo de multiplele neajunsuri sesizate în studiul asupra căruia s-a aplecat, Al. Tălășescu vede totuși și partea bună a lucrurilor, remarcând „stilul dsale decorat de neologisme bine întrebuințate”⁴⁰.

Prezența acestora (în 90 de pagini, se repetă de nenumărate ori peste 100 de neologisme) ne demonstrează că nu pot fi evitate și că obiecțiile lui I.N. Lahovary în privința întrebuințării lor nu se justifică (de pildă, la p. 3: *violentă, manifestați, categorie, reprezentație, organizare, fond, piesă, amator, celebrăm*). Printre altele, autorul se întreabă de ce oare Lahovary nu a făcut apel la „cuvinte scoase din ceasloave.”⁴¹

5.6. În aceeași linie critică, Tălășescu ține să precizeze că multe cuvinte neologice *sunt la locul lor* în studiul amintit, chiar dacă Lahovary le condamnă. Folosirea lor în paginile critice ne arată că, dacă autorul ar fi scris mai mult, numărul neologismelor ar fi fost mult mai mare.

Prin urmare, nu este justificată condamnarea celor care le folosesc și pe care-i tratează drept ignoranți, pedanți ori fabricanți de limbă *Volapük*.⁴² În viziunea lui Al. Tălășescu, ar fi fost mai bine ca Lahovary să nu fi făcut apel la unele adorabile cuvinte precum *caraghios, chilipir, chimir, bacșiș, temenele, bucluc, cerșaf, prostir, geamlâc, matrapzlâc, ciorbalâc, taman, haram, hatâr, chibrit* etc., pe care le folosește în rândurile studiului său. Astfel de cuvinte „n-au trecut Carpații și eu consider de cea mai scârboasă profanare a limbei noastre pe care o fac literații și ziariștii ardeleni când întrebuințează *de dragul unității limbii* aceste dejecțiuni de la Stambul, semnele unor timpuri triste pentru națiunea noastră.”⁴³

5.7. Interesante rămân în economia studiului și remarcile privitoare la sufletul limbic care se găsește în partea muzicală. Pentru Al. Tălășescu, „cea mai înaltă treaptă de cultivare a limbei este armonizarea ei pe scara muzicală în acelaș timp cu ridicarea valorii cuvântului ca oglindire și ca sentiment. Numai astfel limba progresează viețuind. O limbă care se gândește fără să simtă, e o limbă bătrână, care a renunțat să

³⁸ *Ibidem*, p. 21.

³⁹ Al. Tălășescu, *Lucr. cit.*, p. 21.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 21.

⁴¹ *Ibidem*, p. 21.

⁴² I.N. Lahovary, *Art. cit.*, p. 1087, consideră *Volapükul* „un fel de idiom artificial” precum Esperanto.

⁴³ Al. Tălășescu, *Op. cit.*, p. 24.

mai producă și pentru viața de mâine. Ea trece în domeniul trecutului: aceste sunt limbile clasice.”⁴⁴ Pentru acest atent observator și analist al faptelor de limbă, „a cultiva limba în sensul ca să corespundă artei muzicale supreme este cel mai înalt ideal al fiecărui popor, [iar] ortografia este chemată să înlesnească scrierea limbei vorbite, dar mai ales să poată eterniza concepțiunile înalte ale limbei și ale artei.”⁴⁵

5.8. Nu lipsite de interes sunt și remarcile autorului asupra sunetelor *ă* și *â*(*i*) care sunt considerate piedici în calea cultivării muzicale a limbii. Vocala *â* s-a ivit în urma contactului lingvistic cu limba slavă (în special cea bulgară), care nu a fost deloc benefic. Resentimentul lui Al. Tălășescu pentru slavisme se explică, în primul rând, prin „disarmonia pe care a semănat-o prin cuvintele lor și prin sunetele lor cacofonice în limba noastră atât de frumoasă, atât de sonoră în concepțiunea ei.”⁴⁶

Or, acest *â*/*i* disonant poate fi redus prin intermediul ortografiei, prin înlocuirea sa cu *ă* ori cu *i*. Un neajuns evident este legat de faptul că *â* nu poate fi cântat pe un ton înalt. De aceea, ar fi bine să fie transformat în vocală deschisă, și anume în vocala de care se apropie cel mai mult din punct de vedere fonetic („foneticește”).

5.9. Al. Tălășescu se arată un adversar declarat al scrierii etimologice, „deoarece aceasta nu corespunde cu limba vie. Numai fonetismul poate da exactitatea scrierii față de limba vorbită, scrierea etimologică greoaie e frumoasă, științifică, îți rescolește toți strămoșii din sarcofagele lor de piatră, dar pentru noi, popoare tinere în arta scrierii, constituie cătușe insuportabile pe calea progresului cultural.”⁴⁷

Așadar, cel mai adesea, „limba nu se decretează din bibliotecă, deci nici cestiunea fonetismului limbei nu se poate rezolvi în mod științific din două trăsături de condei, cum a făcut-o Academia Română anume: la începutul și finalul cuvintelor vom scrie *î* din *i*, iar, la mijlocul cuvintelor, *â* din *a*, afară de formele cari derivă din infinitivul -î: *scoborî*; *scoborând*, *a izvorî*, *izvorît*.”⁴⁸

5.10. În continuare, sunt purtate discuții asupra producerii sunetului *â* și a necesității scrierii corecte a cuvintelor care posedă în structura lor acest sunet (de exemplu, *amărît*, *asvîrli*, *așîșderea*, *atîrna*, *astîmpăra* etc.). Scrierea cu *â* recomandată de Academia Română este una păguboasă. E recomandabil să scriem unitar, întrucât este necesar ca limba scrisă și cea rostită să fie totuna și să nu avem a face cu neconcordanțe evidente, care să ducă la pierderea unui *î* dulce și înlocuirea sa cu un *â* profund, greu. De altfel, scopul principal al Academiei Române este de a fixa ortografia și, implicit, a limbii literare.

Combaterea folosirii cuvintelor de origine slavă nu trebuie să fie pornită din ură, iar principiul avut în vedere este *frumosul*: „A face proces cuvintelor străine este o pedanterie îngustă, dar a nu utiliza decât ceea ce este frumos, armonios în limbă este adevăratul cult al limbei. Cuvintele disonante să fie părăsite și, ca orice lucru lăsat în uitare, se vor perde de sine, după cum voește d. Lahovary să ne părăsim unele comori

⁴⁴ Al. Tălășescu, *Op. cit.*, p. 25.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 26.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 26.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 28.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 28.

ale limbei în schimbul cuvintelor din ceasloave de origine slavă greacă, etc., dar absolut necultivable.”⁴⁹

6.În cea de-a treia secțiune a cărții (Capit. III. *Despre înlocuirea cuvintelor slavonești*), Al. Tălășescu merge pe urmele lui Lahovary care tratase anterior problematica cuvintelor slave pe care le-au înlocuit așa-zisii stricători de limbă și cea a neologismelor „de prisos”, numite în acest fel, căci existau deja în limbă cuvinte corespunzătoare de origine latinească ori de altă proveniență.

Sunt purtate discuții punctuale asupra unor cuvinte sau a unor perechi ori de cuvinte, a căror înlocuire (prin „volapükizarea limbei”) nu a fost bine primită în epocă și care nu era întotdeauna justificată (*ceas, ceasornic*, înlocuite cu *oră, orologiu; hotar*, înlocuit cu *lime/limită; boală și beteșug/beteag; milă, a miluiși caritate/compasiune; veste, neveste, poveste și rumoare, famă, conjuge; vremea și timp; izvor și sorginte; veac și secol; dragă și amantă; jelea, jale și doliul; rob, a robi, robot și serv, a servi, servitor; muncă, a munci, muncitor; mire, mireasă și fidașat/fidașată; veselia și leția/jucunditate; prihană; sărac și pauperitate; slab și debil; rac și cancer; rană și ulcer/plagă; slugă și serv/servitor; slujbaș și funcționar; slavă și mărire/ glorie/ înălțime; Bohda Prosti! și Primească Dumnezeu!/Mulțămită Domnului!).*

După lunga serie de comentarii privitoare la concurența dintre cuvintele de origine slavă și celelalte superstratice, Al. Tălășescu ține să precizeze că fiecare român trebuie să știe totuși că „slavii n-au contribuit cu nimic la formațiunea limbei românești, limba era formată la venirea lor peste noi.”⁵⁰

7.Următorul capitol (Cap. IV. *Despre neologisme și nuanțarea limbii*) este rezervat analizei unor cuvinte de origine latino-romanică care circulau la un moment dat.

În unele situații, autorul înclină, să-i dea dreptate lui Lahovary, care, la rândul său, în pofida faptului că era un adept al vechilor cuvinte românești, strecoară în studiul său o seamă de cuvinte care constituie contraargumente la propria teorie, cea a inutilității neologismelor în limba română (*atențiune și luare aminte/băgare de seamă; admirabil și minunat/de minune; anchetă și cercetare; adopțiune și înfiere; asista și a fi de față; armată și oștire/oaste; anunț și înștiințare; absență și lipsă; chitanță și adevăriniță; cert/certitudine și sigur/siguranță; comerț și negustorie; conform/conformitate și asemănat/asemănare; consolare și mângâiere; creator/a crea și ziditor/a zidi; consolidare/solid și tărire/tare; danț și joc; divin și dumnezeesc; dublu și îndoit; dificil/dificultate și greu/greutate; divorțul și despă(r)țenie; distanța și depărtare; educația și creștere; a esita și a se îndoii; fluviu/influență și râu; fiitor și viitor; familist și însurat; incendiu și foc; infect/infecțiune și puturos/putoare; incapabilul și nepriceput; incapacitate și nepricepere; inundațiune și revărsare; justiție și dreptate; june și tiner/tinerel; legalizat și adevărit; matur/maturitate și copt/coacere; natură și firea; naufragiu și înec; obiect și lucru; obligator și din datorie; odios și uricios/nesuferit; pagină și față; prezență și față; prețios și de mult preț; receptor și culegător de dări/de bir; pepinieră și școală; permisiune și voie; potabil și de băut; ridicul și de râs; a renunța și a se lepăda; reparațiune și dregere; regret și îmi pare rău; șef și cap; supliment și adaos; supleant și suplinitor; suficient și*

⁴⁹Al. Tălășescu, *Op. cit.* p. 30.

⁵⁰*Ibidem*, p. 30.

îndestulător/destul; stabiliment și așezământ; a stabili/a re- și a așeza/a reașeza; soluțiune și deslegare; a resolvi și a deslega; sprejur și călcător de jurământ/care jură strîmb; a atesta și a mărturisi; ținuta și port/îmbrăcăminte; urbe și oraș; umanitatea și omenesc; valoare și preț).

Multe dintre cuvintele neologice precizate, dar și sinonimele lor cele vechi (numeroase parțiale), sunt așadar necesare, căci nuanțează limba și desemnează adecvat anumite realități sau obiecte.⁵¹ Raportarea la cuvintele folosite de către Lahovary s-a făcut cu scopul de a apăra fondul lexical vechi românesc (mai ales de origine latină), însă sunt destul de multe cuvinte neologice „cari cu multă demnitate pot, și trebuie, să dubleze și să nuanțeze cuvintele disonante introduse nu tocmai în mod cavaleresc în limba noastră de către vechii noștri asupritori.”⁵²

8. În aceeași manieră, sunt tratate și cuvintele din sfera limbajului religios, medical ori juridic etc. (Cap. V. *Rătăcirea limbei în Biserică, Medicină, Justiție* etc.), care sunt reperabile în epocă. Astfel, *podoabă* nu poate fi înlocuit întotdeauna cu *ornamentul*, iar atacul împotriva poziției lui Lahovary continuă, în sprijinul ideilor sale fiind aduse argumente de ordin semantic, prin contextualizarea următoarelor cuvinte-perechi (*Duhul sfânt și Spirit; Sancțitatea Sa și Sfinția Sa; comunicare și împărtășire/grijanie; smerit și umilit; morb și boală; cord și inimă; gambă și picior; craniu și țastă; a avorta și a lepăda; febră și friguri; contagios și lipicios; nevârșnicul și minor; în vârstă și major; episcopul și tutor; donațiune și dar; pictor și zugraf; pitură/a pitura și a vopsi*).

9. Al. Tălășescu a dorit să găsească în permanență un echilibru în selectarea cuvintelor și să arate că neologismele, până la un moment dat, au un rol foarte important, căci apelul la acestea se face cel mai adesea din nevoia de nuanțare și de suplănire a unor lipsuri sesizabile la nivelul vocabularului.

Pe lângă critica evidentă, discuțiile pe marginea studiului redactat de Lahovary sunt constructive, autorul dorind să releve faptul că „limba noastră nu este fixată și nu se poate repudia desvoltarea ei culturală și artistică pe motivele arătate de Lahovary.”⁵³ Nu sunt antislavist și nu trebuie să fie nime mai mult ca mine. Cu toții trebuie însă să avem în deosebită atențiune armonizarea limbei conform geniului ei creat prin gestul sângeros și pacific a lui Traian. Acest geniu ne diferențiază pe noi de slavi și de unguri, el trebuie cultivat, chiar cu oarecare sacrificiu de a dubla unele cuvinte.”⁵⁴

10. Reîntoarcerea la texte de factura celui discutat în rândurile de față ne ajută fără îndoială să înțelegem mult mai bine astăzi devenirea limbii române, datorată în mare măsură atât persistenței vechiului strat lexical, cât și influenței latino-romance

⁵¹ Valeria Guțu Romalo, *Aspecte ale evoluției limbii române*, București, Editura Humanitas, 2005., p. 46, precizează că „între diferitele sinonime [...], există însă, de cele mai multe ori, și alte deosebiri de conținut semantic, de construcție sintactică sau de frazeologie, care, deși mai puțin evidente, sunt totuși foarte importante.”

⁵² Al. Tălășescu, *Lucr. cit.*, p. 68. O idee asemănătoare întâlnim și la Garabet Ibrăileanu, *Cultură și literatură*, p. 75: „Este evident că, într-o limbă literară, nu ar putea să existe ambele forme. Ambele forme nu pot rămâne decât numai atunci când ele denumesc noțiuni deosebite, ca «porție» sau «porțiune».”

⁵³ Pentru mai multe detalii, a se vedea Adrian Chircu, *O radiografie...*, p. 218-229.

⁵⁴ Al. Tălășescu, *Op. cit.*, p. 80.

carese resimțea în majoritatea domeniilor. În epocă și ulterior, limba română a dispus „de o posibilitate aproape nelimitată de a împrumuta elemente neologice.”⁵⁵

10.1. Al. Tălășescu a vrut să sublinieze faptul că împrumuturile din latină și din limbile romanice occidentale (franceză mai ales) au un rol bine determinat, și anume desemnarea noilor realități și necesitatea nuanțării sensurilor. Fără a fi lingvist, medicul Tălășescu face dovada cunoașterii aprofundate a limbii române, relevând dinamica semnificațiilor. Argumentele sale sunt întotdeauna bine cumpănite, iar dialogul pe calea scrisului cu Al. Lahovary este unul rodnic.

10.2. Până astăzi, obiecțiile și completările doctorului Al. Tălășescu își păstrează actualitatea, rămânând un reper în interpretarea semantismului neologismelor ce au pătruns în limba română. Din păcate, studiul său a rămas de prea multă vreme uitat pe rafturile bibliotecilor și se cuvenea a fi rediscutat într-un moment în care o altă influență (cea englezească) se resimte din ce în ce mai mult în vocabularul limbii române de astăzi.

11. Discuțiile punctuale din studiul de față au prilejuit observarea faptului că, din amestecul vechiului fond lexical cu cel nou, s-a constituit acea armonie a limbii române, evidențiată, de altfel și de către Florica Dimitrescu care afirma că specificitatea limbii române rezidă în diferitele posibilități „de exprimare cu ajutorul cuvintelor provenite din mai multe limbi [ce] reprezintă ceva rar și, sub beneficiul îndoielii, poate chiar unic pentru un idiom de origine latină.”⁵⁶

Bibliografie

- CHIRCU, Adrian, *O radiografie a limbii române de la începutul secolului al XX-lea* (I.N. Lahovary, *Cum s-a stricat limba românească*), în *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica*, vol. 21/1, Alba-Iulia, Universitatea „1 Decembrie 1918”, 2020, p. 218-229.
- CHIRCU, Adrian, *Unirea, regățenii și ardelenii. Îndrumări și incursiuni în dialectul ardelenesc la începutul veacului al XX-lea*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica*, vol. 18/1, Alba-Iulia, Universitatea „1 Decembrie 1918”, 2018, p. 165-176.
- DIMITRESCU, Florica, *Dinamica lexicului românesc. Ieri și azi*, Cluj-Napoca-București, Editurile Clusium&Logos, 1995.
- GUȚU ROMALO, Valeria, *Aspecte ale evoluției limbii române*, București, Editura Humanitas, 2005.
- IBRĂILEANU, Garabet, *Spiritul critic în cultura românească*, București-Chișinău, Editura Litera, [s.a.].
- IBRĂILEANU, Garabet, *Cultură și literatură*, București, Editura Librăriei „Universala” Alcalay& Co, 1921.

⁵⁵ G. Istrate, *Neologismul latino-roman în cadrul vocabularului limbii române*, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, anul XXVI, 1977-1978, Iași, Editura Academiei Române, p. 42.

⁵⁶ Florica Dimitrescu, *Dinamica lexicului românesc. Ieri și azi*, Cluj-Napoca-București, Editurile Clusium&Logos, 1995, p. 293.

- ISTRATE, G., *Neologismul latino-roman în cadrul vocabularului limbii române*, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, anul XXVI, Iași, Editura Academiei Române, 1977-1978, p. 35-43.
- LAHOVARY, I.N., *Cum s-a stricat limba românească*, în *Convorbiri literare*, XLIV, 10/2, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1910, p. 1085-1098; anul XLV, 1, 2, 3, 4, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1911, pp. 23-44; p.159-173; p. 279-298; p. 411-430.
- MAIORESCU, Titu, *Neologisme*, în Idem, *Critice*. Ediție îngrijită de Domnica Filimon. Antologie și repere istorico-literare realizate în redacție de Mihai Dascăl, București, Editura Minerva, 1984, p. 349-367.
- PUȘCARIU, Sextil, *Limba română*. Vol. I (*Privire generală*). Prefață de G. Istrate. Note, bibliografie de Ilie Dan, București, Editura Minerva, 1976.
- PUȘCARIU, Sextil, *Neologisme*, în Idem, *Dicționarul limbii române*. Tomul I, Partea I (A-B), București, Librăriile Socec&Comp. și C. Sfetea, 1913, p. xix-xxiii.
- ȘTEFAN, Ion, *Poziția lui Titu Maiorescu față de neologisme în edițiile succesive ale studiilor sale critice*, în *Limba română*, anul XXV, 2, București, Editura Academiei Române, 1976, p. 163-171.
- TĂLĂȘESCU, Al., *Cum s-a stricat limba românească? Răspuns la studiu literar-filologic cu acelaș titlu al domnului I. Lahovary („Convorbiri literare” 1911)*, Arad, Tipografia „Concordia”, 1912.
- ZAFIU, Rodica, *Neologismul și purismul*, în *România literară*, anul XXXIV, 46, București, Fundația România Literară, 2001, p. 11.